

نام بضاعه که نام یکی دیگر از چاه‌های مشهور و منسوب به پیامبر ﷺ است، یاد کرده‌اند.^{۱۱}

چاه بَصَه متعلق به مالک بن سنان خزرجی، پدر ابوسعید خُدَری، از صحابی پیامبر ﷺ بود که در کنار قلعه مالک قرار داشت.^{۱۲} برخی گزارش‌ها از تعلق این قلعه و چاه بَصَه به بنی خُدَره حکایت دارند.^{۱۳}

در روایتی از ابوسعید خُدَری، در یک روز جمعه، پیامبر ﷺ نزد او رفت و از وی مقداری سِدر درخواست کرد تا سر خود را با آن بشوید. پس از آن، حضرت به همراه ابوسعید کنار چاه بَصَه رفت و سر خود را با آب این چاه شست.^{۱۴} از این رو نوشتن از آب این چاه و وضوی با آن را مستحب دانسته‌اند.^{۱۵}

ابن نجار (م. ۶۴۳ق.) خود عرض و ارتفاع چاه بَصَه را اندازه‌گیری کرده و عمق آن را ۱۱ ذرع (کمتر از شش متر) و عرض آن را ۹ ذرع (بیش از چهار متر) و عمق آب موجود در آن را ۲ ذرع (کمتر از یک متر) دانسته است. وی آب نیمه‌شیرین این چاه را

۱۱. تاریخ المدینه، ص ۶۴.
 ۱۲. التعریف بما أنست الهجرة، ص ۱۵۴؛ تاریخ معالم المدینه، ص ۲۶.
 ۱۳. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۱۵۸.
 ۱۴. الدرّة الثمینة، ص ۶۲؛ بهجة النفوس، ج ۱، ص ۳۱۳؛ تاریخ مکه المشرفه، ج ۱، ص ۲۴۶.
 ۱۵. مغنی المحتاج، ج ۱، ص ۵۱۳؛ حواشی الشروانی، ج ۴، ص ۱۴۵.

چاه بدر ← چاه قلب بدر

چاه بُصَه: از چاه‌های مدینه و تبرک یافته به دست پیامبر ﷺ

چاه بَصَه از چاه‌های معروف مدینه و یکی از هفت چاه متبرک به دست پیامبر ﷺ است.^۱ این چاه در باغی بزرگ به همین نام^۲، در جنوب شرق مدینه و در سمت چپ مسیر مدینه به قبا^۳، با فاصله حدود ۲۲۰ متر از بقیع قرار دارد.^۴ بُصَه از وِیصِ یِیصِ^۵، به معنای درخشندگی است.^۶ این تلفظ در میان مردم مدینه مشهور و رایج بوده است.^۷ برخی نیز آن را به تشدید از بَصَّ الماء، بصا به معنای تراوش^۸ و درخشندگی^۹، دانسته‌اند. همچنین گاه آن را بوجه خوانده‌اند.^{۱۰} برخی به اشتباه از این چاه، با

۱. الجواهر الثمینة، ص ۹۱.
 ۲. مدینه شناسی، ج ۱، ص ۳۱۱.
 ۳. التعریف بما أنست الهجرة، ص ۱۵۳؛ اثاره الترغیب، ج ۲، ص ۳۶۶.
 ۴. المعالم الاثیریة، ص ۴۹.
 ۵. الجواهر الثمینة، ص ۹۳؛ وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۲۷.
 ۶. العین، ج ۷، ص ۹۱، «بص»: الصحاح، ج ۳، ص ۱۰۳۰، «بصص»: غریب الحدیث، ج ۴، ص ۳۳۳.
 ۷. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۲۷؛ التحفة اللطیفه، ج ۱، ص ۳۸-۳۷؛ تاریخ معالم المدینه، ص ۲۶۳.
 ۸. الجواهر الثمینة، ص ۹۴-۹۳؛ وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۲۷.
 ۹. الصحاح، ج ۳، ص ۱۰۳۰، «بصص»: القاموس المحیط، ج ۲، ص ۲۹۵، «بص».
 ۱۰. تاریخ معالم المدینه، ص ۲۶۳-۲۶۴.

سبزرنگ خوانده که زمانی که از چاه خارج می‌شود، رنگ آن سفید به نظر می‌رسد. بر پایه این گزارش، چاه بصه که از سنگ ساخته شده بود، در اثر سیل ویران گردید و درونش با گل و لای ناشی از سیل تخریب شد. ابن نجار به استناد سخنان مردم مدینه، آب این چاه را تا پیش از سیل، قابل شرب دانسته است.^۱

عزیزالدوله ریحان بدری شهابی (م. ۶۹۹ق.) رئیس خادمان حرم نبوی در سال ۶۹۷ق. چاه بصه و باغی را که این چاه درون آن قرار داشت، وقف فقرا و مستمندان کرد.^۲ به گزارش مطری (م. ۷۴۱ق.) در این باغ چاه دیگری وجود دارد که با عرض ۶ ذرع در شرق کوشک مالک واقع است. بر اساس این گزارش، مردم در زمان حضور در باغ، در این که کدام یک از آن دو چاه، بصه است اختلاف دارند. وی بدون بیان نظر خود تنها به ارائه گزارش‌هایی که از توجه برخی مفاخر به چاه بزرگ حکایت دارند، اکتفا کرده است. وی همچنین با توجه به توصیفات ابن نجار از چاه بصه، تأکید دارد که از نظر ابن نجار، همین چاه بزرگ، چاه بصه می‌باشد.^۳

پس از مطری، سمهودی (م. ۹۱۱ق.) تلاش کرد تا با شواهدی اثبات کند که چاه کوچک، چاه بصه است. وی ساخت منزل بر روی قلعه مالک، نزدیک چاه کوچک توسط زکی الدین، قاضی مدینه و ساخت پله برای آن چاه را بر این اساس می‌داند. سمهودی به اشتباه از گفتار مطری چنین برداشت کرده که وی، چاه کوچک را بصه دانسته است. از این رو از اختلاف ابن نجار و مطری سخن رانده است.^۴ پس از وی، برخی از مورخان و مدینه‌شناسان متأخر نیز نظر سمهودی را در تعیین چاه کوچک صحیح دانسته و دوری چاه بزرگ از قلعه مالک^۵، و نزدیکی چاه کوچک به قلعه را، همراه با دلایلی که سمهودی اقامه کرده، از دلایل صحت این ادعا دانسته‌اند.^۶

ساخت خانه در مکان قلعه توسط زکی الدین سبب شد تا پس از او چاه بصه در اختیار بازماندگان وی قرار گیرد و به ملکیت آنان درآید.^۷

خیاری (م. ۱۳۸۰ق.) از دیگر مدینه‌شناسان، از ظرفیت این چاه برای آبیاری باغ در عصر

۱. الدرّة الثمینه، ص ۶۲

۲. التعریف بما أنست الهجره، ص ۱۵۴؛ بهجة النفوس، ج ۱،

ص ۳۱۴؛ وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۲۸.

۳. التعریف بما أنست الهجره، ص ۱۵۳.

۴. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۲۸.

۵. الرحلة الوریثالیة، ج ۲، ص ۵۷۲.

۶. موسوعة مرآة الحرمین، ج ۴، ص ۷۷.

۷. التحفة اللطیفة، ج ۱، ص ۳۷-۳۸.

حواشی العلامتین عبدالحمید الشروانی و احمد بن قاسم العبادی علی تحفة المنهاج بشرح المنهاج ابن حجر الهيتمي: الشروانی (م. ۱۳۰۱ق.) و العبادی (م. ۹۹۴ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، بی تا؛ الدرّة الثمینة: محمد بن محمود ابن النجار، (م. ۴۳ق.)، به کوشش حسین شکری، بیروت، دار الارقم؛ الرحلة الورتیلانیة: حسین بن محمد الورتیلانی (م. ۱۷۷۹ق.)، قاهره، مکتبة الثقافة، ۱۴۲۹ق؛ الصحاح (تاج اللغة و صحاح العربیة): اسماعیل بن حماد الجوهري (م. ۳۹۳ق.)، به کوشش احمد عبدالغفور العطار، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۴۰۷ق؛ العین: خلیل (م. ۱۷۵ق.)، به کوشش المخزومی و السامرائی، دار الهجرة، ۱۴۰۹ق؛ غریب الحدیث: القاسم بن سلام الهروی (م. ۲۲۴ق.)، به کوشش محمد عبدالمعیدخان، بیروت، دار الكتاب العربی، ۱۳۹۶ق؛ القاموس المحيط: محمد بن یعقوب فیروزآبادی (م. ۸۱۷ق.)، بیروت، دار العلم، بی تا؛ مدینه شناسی: سید محمد باقر نجفی، تهران، شرکت قلم، ۱۳۶۴ش؛ المعالم الاثیره: محمد محمد حسن شراب، بیروت، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ مغنی المحتاج الی معرفة معانی الفاظ المنهاج: محمد بن احمد الشربینی (م. ۹۷۷ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۳۷۷ق؛ وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفی: علی بن عبدالله السمهودی (م. ۹۱۱ق.)، به کوشش محمد محیی‌الدین عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۲۰۰۶م. گلشاد حیدری و گروه جغرافیا

خود گزارش داده است.^۱ چاه و باغ بصره که هم‌اکنون بین حد فاصل دو جاده اصلی عوالی و نخاوله، در امتداد جنوبی خیابان ابوذر و باب جناز، قرار دارد، از سوی اوقاف حرم مدینه اجاره داده شده و بنای آن رو به ویرانی است.^۲

◀ منابع

بهجة النفوس و الاسرار: عبدالله المرجانی (م. ۶۹۹ق.)، به کوشش محمد عبدالوهاب، بیروت، دار الغرب الاسلامی، ۲۰۰۲م؛ تاریخ المدینه: محمد بن احمد النهروانی (م. ۹۹۰ق.)، به کوشش محمد زینهم و محمد عزب، مکتبة الثقافة؛ تاریخ معالم المدینه المنوره قديماً و حديثاً: احمد یاسین الخیاری (م. ۱۳۸۰ق.)، ریاض، مکتبه الملك فهد، ۱۴۱۹ق؛ تاریخ مکه المشرفه: محمد بن الضیاء (م. ۸۵۴ق.)، به کوشش العدوی، مکه، مکتبة التجارية مصطفى احمد الباز، ۱۴۱۶ق؛ التحفة اللطيفة فی تاریخ المدینه الشریفه: شمس‌الدین محمد بن عبدالرحمن السخاوی (م. ۹۰۲ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۴ق؛ التعریف بما أنست الهجره: محمد بن احمد المطری (م. ۷۴۱ق.)، به کوشش الرحیلی، ریاض، دار الملك عبدالعزيز، ۱۴۲۶ق؛ الجواهر الثمینة فی محاسن المدینه: محمد کبریت الحسینی (م. ۱۰۷۰ق.)، به کوشش محمد حسن اسماعیل، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۷ق؛

۱. تاریخ معالم المدینه، ص ۲۶۴.

۲. مدینه شناسی، ج ۱، ص ۳۱۱-۳۱۲.